

Biografie van Jan-Govert Goverts 1940-1945

Geschreven door Jessica Bastiaens 3466817

Blok 1, studiejaar 2013/2014

7 november 2013 voltooid

Begeleider dr. Emanuel Overbeeke

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Goverts ideeën aan het begin van de Tweede Wereldoorlog.....	2
Goverts daden tijdens de Tweede Wereldoorlog: het orkestleven	5
Goverts daden tijdens de Tweede Wereldoorlog: jazz-, dans- en amusementsmuziek.....	10
Conclusie	13
Bibliografie	14

Inleiding

Tijdens de Tweede Wereldoorlog waren er twee personen zeer belangrijk in de organisatie van het muziekleven in Nederland: Tobie Goedewaagen en Jan-Govert Goverts. Over de eerstgenoemde is recent een biografie uitgekomen, geschreven door Benien van Berkel. Over de laatstgenoemde is nog geen biografie verschenen, wat mij de gelegenheid geeft om in deze scriptie een kleine biografie te schrijven over de periode van 1940 tot en met 1945. De reden dat er voor deze periode gekozen is, is omdat het hier om de oorlogsjaren gaat en dit een al bestaande afbakening van tijd is.

Jan Goverts was voor 1940 voornamelijk als schrijver actief in het Nederlandse muziekleven. Terwijl de nationaalsocialisten in Duitsland aan de macht waren, bezocht Goverts Duitsland meerdere malen. Hij had bewondering voor de organisatie van het Duitse muziekleven, zoals de nazi's deze hadden opgezet. Zelf had hij veel kritiek op de situatie van de muziek in Nederland en hij was ontevreden met de organisatie hiervan. Hij was voorstander van een reorganisatie van het Nederlandse muziekleven en vond het Duitse model een mooi voorbeeld. Door deze houding was hij voor de nazi's na de bezetting van Nederland een uitstekend persoon om ook hier het muziekleven te reorganiseren. Hij werd afdelingshoofd Muziek van het DVK, Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, door deze functie had hij inbreng in de organisatie van het muziekleven, zoals het verbeteren van de salarissen van de orkestleden. Tegelijkertijd moest hij opdrachten uitvoeren van de bezetters, zoals het verwijderen van de Joodse muzikanten.

Doordat Goverts zowel positieve als negatieve dingen heeft uitgevoerd als afdelingshoofd Muziek van het DVK, ontstaat de vraag welke rol Jan Goverts had tijdens de Tweede Wereldoorlog in het muziekleven in Nederland. De deelvragen die de beantwoording van deze hoofdvraag ondersteunen zijn: wat waren de ideeën van Goverts ten aanzien van het Nederlandse muziekleven aan het begin van de oorlog? Wat heeft Goverts tijdens de Tweede Wereldoorlog gedaan binnen het Nederlandse muziekleven? Er zal worden gekeken in hoeverre hij zijn ideeën kon uitvoeren en in hoeverre hij Duitse opdrachten moest uitvoeren. Mijn hypothese hierbij is dat Jan Goverts in de Tweede Wereldoorlog tot op zekere hoogte een pion voor de Duitsers was, maar dat hij ook goede dingen voor het Nederlandse muziekleven heeft gedaan.

De methode die wordt gebruikt bij het beantwoorden van deze vragen is een literatuuronderzoek, waarbij er zowel naar primaire als secundaire bronnen wordt gekeken. Zoals gezegd is er nog geen biografie over Jan Goverts verschenen, waardoor

er informatie over hem uit verschillende bronnen moet worden verzameld. Deze informatie zal gebruikt worden om de deelvragen en de hoofdvraag te beantwoorden. Als eerste is er een aantal boeken beschikbaar, zoals *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk* van Pauline Micheels, *Nederlandse muziek in de 20-ste eeuw* van Leo Samama, *Ongewenschte Muziek* van Kees C.A.T.M. Wouters, *De toekomst van den toonkunstenaar* van Jan-Govert Goverts en het door Pauline Micheels geschreven artikel 'Het Nederlandse muzikleven tijdens de Duitse bezetting' in *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*. Deze boeken beschrijven elk een ander onderdeel van het Nederlandse muzikleven ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, waarin Goverts een rol heeft gespeeld. Het boek van Goverts zelf is een toespraak die hij in 1941 gehouden heeft en bevat zijn ideeën ten aanzien van het Nederlandse muzikleven. Daarnaast zijn er artikelen beschikbaar in kranten, zoals *Het Vaderland*, *De Tijd*, *Het volk* en *De Telegraaf* alsook een artikel van Goverts in het tijdschrift *Caecilia en De muziek*. De krantenartikelen geven informatie over gebeurtenissen en genomen beslissingen die met Goverts in verband staan, het artikel in *Caecilia en De muziek* bevat Goverts ideeën over radiokritiek. Het NIOD heeft een archief van het DVK, met onder andere brieven van Goverts hand. Samen zullen deze bronnen een goed beeld geven van het onderwerp van deze scriptie.

In het theoretisch raamwerk van deze scriptie staat het begrip Departement van Volksvoorlichting en Kunsten centraal. Daarnaast zijn sanering en arisering belangrijke begrippen. De informatie uit de bovenstaande bronnen zal worden gebruikt bij het beantwoorden van de deelvragen in de verschillende paragrafen. Na de eerste paragraaf die de inleiding bevat, volgt een paragraaf waarin de eerste deelvraag wordt beantwoord: wat waren de ideeën van Goverts ten aanzien van het Nederlandse muzikleven aan het begin van de oorlog? De toespraak die Goverts op 7 april 1941 hield zal hierbij centraal staan, ook wordt gekeken naar het artikel in *Caecilia en De muziek*. De volgende twee paragrafen gaan over de deelvraag wat Goverts tijdens de Tweede Wereldoorlog gedaan heeft binnen het Nederlandse muzikleven, waarbij de derde paragraaf ingaat op het orkestleven en de vierde paragraaf op de jazz-, dans- en amusementsmuziek. De laatste paragraaf zal de conclusie van het onderzoek bevatten, waarbij wordt gekeken of de hypothese klopt.

Goverts ideeën aan het begin van de Tweede Wereldoorlog

Al voor het begin van de Tweede Wereldoorlog had Goverts bewondering voor de muziekorganisatie zoals die door de nationaalsocialisten in Duitsland uitgevoerd werd.

Toen de oorlog in Nederland uitbrak zocht hij op aanraden van de toenmalige woordvoerder van de NSB, Rost van Tonningen, vrijwel gelijk contact met de Duitsers en lichtte hen in over het Nederlandse muziekleven. Hij kreeg toestemming van het Rijkscommissariaat om zich te richten op de voorbereiding van een Muziekgilde. Hij was van mening dat de leiding van het gehele muziekleven in handen moest komen van hemzelf. Na een lange voorbereiding was de Kultuurkamer op 22 januari 1942 een feit, een paar maanden later was ook het Muziekgilde een feit.¹

In het eerste artikel van zijn radiatorubriek in *Caecilia en De muziek*, wat dateert uit 1934, spreekt hij over ideeën die in een latere toespraak terugkomen. Er moeten radiocritici komen, die het volk opvoeden en de cultuur opbouwen. Volgens Goverts staat een gedeelte van het volk open voor de mening van de radiocritici en past het zijn eigen mening hieraan aan en weet de rest van het volk dat het fout zit. Er moet betere muziek komen in plaats van de kitsch die de radio nu draait en de criticus moet hier in samenwerking met de radio voor zorgen. De criticus moet ervoor zorgen dat de luisteraars de 'goede' muziek willen horen en moet sturing geven aan de inhoud van de radioprogramma's. Goverts voegt eraan toe dat hij aandacht zal besteden aan Nederlandse muziek.²

Hier wordt gesproken over leiders die een beschavingsfunctie hebben en die het volk moeten opvoeden. Goverts geeft aan dat een gedeelte van het volk hier open voor staat, maar het komt over alsof een kleine groep leiders weet wat het beste is en dit het volk wil opdringen.

In februari 1941 verscheen in verschillende kranten dat Goverts vanaf 1 januari 1941 afdelingshoofd Muziek van het DVK was geworden.³ Op 7 april van datzelfde jaar gaf Goverts op het DVK een toespraak voor genodigden uit het muziekleven over de plannen van het Departement. Deze toespraak geeft een goed beeld van de ideeën van Goverts ten aanzien van het Nederlandse muziekleven aan het begin van de oorlog.

¹ Pauline Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk* (Zutphen: Walburg Pers, 1993), 143-144, 159-160.

Berkel geeft een andere versie weer. Beide versies hebben helaas geen bronvermelding; er is hier voor de versie van Micheels gekozen. Benien van Berkel, *Tobie Goedewaagen (1895-1980)* (Amsterdam: De bezige bij, 2013), 153-154.

² Jan Goverts, "De taak van de Radiocritiek," *Caecilia en De muziek*, 1 november 1934, 29-32, bekeken op 9 oktober 2013, <http://tijdschriften.kb.nl/nl/view/index/query/caecilia/coll/dts/image/dts%3A2539002%3Ampg21%3A0029/page/2/maxperpage/10/facets/alternativeFacet%3DCaecilia+en+De+muziek/sortfiel d/dateasc/objectsearch/goverts>.

³ Auteur onbekend, "Departement van Volksvoorlichting en Kunsten," *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 15 februari 1941, bekeken op 15 oktober 2013, <http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010492844%3Ampg21%3Ap009%3Aa0227>.

Goverts begint zijn toespraak met een schets van de situatie van de musicus door de eeuwen heen. Musici hadden geen goede plaats in de samenleving en de staat heeft nooit de gehele leiding van het muziekleven in handen gehad, maar daar komt nu verandering in. Voor de nieuwe staat wordt cultuur, en daarmee ook muziek, als erg belangrijk gezien voor de opvoeding, voorlichting en beschaving van het volk. De kunstenaar heeft daardoor de taak om voor beschaving en schoonheid te zorgen voor het volk.⁴ Zoals Goverts het zelf zegt:

'het is niet op de eerste plaats de liefde voor den kunstenaar, die den nieuwen staat drijft, doch de liefde voor het geheele Nederlandsche volk, dat wij beschaafd, gelukkig en verzorgd willen weten; en d á á r o m eeren wij den kunstenaar, den beschaver, den voorlichter, den brenger van schoonheid en geluk.'⁵

Met de oprichting van het Muziekgilde worden alle toonkunstenaars bij elkaar gebracht in één lichaam. Elke toonkunstenaar is namelijk verplicht lid te zijn van dit gilde, anders mag hij zijn beroep niet meer uitoefenen. Goverts geeft echter aan dat niet iedereen lid mag worden en dat er richtlijnen zullen komen voor wie betrouwbaar en bekwaam is, hierdoor wordt het beroep gezuiverd. Dit roept de vraag op op wie hij hier doelt. Heeft hij het hier over Joden, of mensen die tegenstand aan de nieuwe overheid bieden? Even later in zijn toespraak zegt Goverts dat dilettanten, waarmee hij muzikaal ongeschoolde amateurs bedoelde, geen lid mogen zijn. Bedoelde hij dan alleen dilettanten?⁶

Het Muziekgilde zal twee taken hebben, aan de ene kant de opruiming van misstanden en aan de andere kant de opbouw van een gezond muziekleven. Goverts komt gelijk met een plan voor de eerste taak: de sanering van de orkesten. De salarissen van de orkestleden zullen worden verhoogd aan de hand van een systeem waarin er verschillende orkestklassen zijn en waarin de orkestleden worden uitbetaald naar hun prestaties. Bovendien zal er worden gekeken naar een pensioenregeling. Naast hogere salarissen krijgen de orkesten meer orkestleden in dienst, zodat het mogelijk is om alle composities uit te voeren.⁷

Dit was niet het enige plan dat Goverts in petto had voor het Nederlandse muziekleven. Hij wilde de werkloosheid van musici aanpakken, onder andere door

⁴ Jan-Govert Goverts, *De toekomst van den toonkunstenaar* (Hilversum: Lispet, 1941), 1-5.

⁵ Geciteerd uit: Goverts, *De toekomst van den toonkunstenaar*, 5.

⁶ *Ibid.*, 6, 9.

⁷ *Ibid.*, 7-8.

middel van beroepsbescherming, het uitbreiden van de volksmuziekscholen en het instellen van muzieklés op scholen. De werken van Nederlandse componisten zullen vaker gespeeld worden, de componisten zullen niet met censuur te maken krijgen, en de amusementsmusici zullen ook aandacht krijgen. Goverts spreekt zijn vertrouwen uit dat het Muziekgilde voor verbeteringen en hervormingen zal zorgen. Hij zegt hierbij dat particulier initiatief gewenst is, maar dat dit initiatief wel richtlijnen en grenzen gegeven zal worden. Als iemand zich tegen het Muziekgilde verzet, wordt hij als een vijand van het volk beschouwd.⁸

Deze toespraak laat zien dat Goverts veel geeft om het muziekleven en hier het beste voor wil. Hij wil het muziekleven gezond maken en heeft hier allerlei plannen voor. Hij geeft om het Nederlandse volk en daarom wil hij, door middel van muziek, hen opvoeden en beschaven. Hij hecht veel waarde aan het beschavingsideaal, waarbij de toonkunstenaars en de nieuwe overheid de beschavers zijn. Wat echter ook naar voren komt in deze toespraak is dat hij dit koste wat kost wil bereiken. Het lijkt hem niet uit te maken of het volk en de toonkunstenaars het hiermee eens zijn, er zal gedaan moeten worden wat hij en de nieuwe overheid denken dat goed is.

Niets wijst er in de toespraak en het artikel op dat hij er nationaalsocialistische ideeën op nahield. De enige uitspraak die twijfel oproept is dat onbetrouwbare, onbekwame toonkunstenaars geen lid van het Muziekgilde mogen worden en hiermee het beroep gezuiverd wordt. Wel was Goverts lid geworden van de NSB in de zomer van 1941, omdat zijn collega's dit verlangden. Actief was hij echter niet binnen deze partij.⁹

Goverts daden tijdens de Tweede Wereldoorlog: het orkestleven

Uit de toespraak van Goverts blijkt zijn liefde voor het Nederlandse muziekleven en de orkesten. Toch moest hij vele musici laten gaan, vanwege de Duitse opdracht om de orkesten te ariseren. Hij deed echter zijn uiterste best om het proces cultureel gezien zo goed mogelijk te laten verlopen, het culturele leven moest blijven doorgaan. Schmid Burgk van het Rijkscommissariaat was van mening dat de Joden vrijwel direct ontslagen moesten worden, zodat er posities vrijkwamen voor de werkloze Ariërs. Volgens Goverts konden de Joden het beste aan het einde van het winterseizoen 1940/1941 ontslagen

⁸ Ibid., 11-13, 15.

⁹ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 145-146.

worden, omdat het vrijwel onmogelijk zou zijn om tijdens het winterseizoen nieuwe musici te vinden die gelijk ingespeeld zouden zijn.¹⁰

Voordat er openbaar gemaakt werd dat de Joodse orkestleden ontslagen zouden worden, verstuurde Goverts op 13 maart een brief aan de orkesten waarin hij een oproep deed om audities te houden voor de komende open plekken in de orkesten. Op 19 april werden de orkesten op de hoogte gesteld dat aan het eind van het winterseizoen, op 15 mei, alle Joden ontslagen dienden te zijn. Kwart- en half-Joden mochten voorlopig blijven, evenals personen die met half-Joden of vol-Joden getrouwd waren. Op 12 mei maakte Goverts aan Fockema Andreae, voorzitter van de Commissie van advies inzake bevordering der toonkunst van Rijksweg, duidelijk dat de orkesten de ontslagen orkestleden mochten uitbetalen zolang hun contract liep. In oktober kwam er een verordening waardoor het mogelijk werd een contract eerder te verbreken.¹¹

Op 1 april 1942 ging de Kultuurkamerverordening voor de musici van kracht, waardoor de kwart-Joden, half-Joden en personen getrouwd met een Jood geen lid van het Muziekgilde mochten worden en daardoor niet meer actief in het muziekleven mochten zijn. Goverts streed er echter voor dat deze mensen in de orkesten mochten blijven spelen, aangezien de orkesten in zijn ogen niet nog meer leden konden verliezen. Toch had hij ook gevallen waarin hij ervoor zorgde dat een Jood ontslagen werd, zoals het geval van de violist Zoltan Szekely.¹²

Goverts voerde zijn taak uit om de Joden, met uitzondering van de kwart-Joden, half-Joden en personen getrouwd met Joden, uit de orkesten te verwijderen. Tegelijkertijd zorgde hij ervoor dat de Joden een plek hadden om naartoe te gaan, zodat ze niet werkloos zouden worden. Al in de eerste maand van zijn functie benaderde hij Visser van de Joodsche Coördinatie-Commissie met de vraag of hij een Joodse cultuurgemeenschap wou starten, maar Visser weigerde. Goverts zette door en in de zomer van 1941 was het Joodsch Symphonie-Orkest een feit.¹³

Het lijkt er op dat hij niet het nationaalsocialistische idee had dat alle Joden uit het muziekleven verwijderd moesten worden, zijn prioriteit lag bij de welgesteldheid

¹⁰ Ibid., 172.; Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, archief 102, Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, 1220, nota van het hoofd van de Afdeling Kabinet Juridische Zaken de Ranitz aan Goedewaagen, 7 februari 1941. Er is een nieuwe inventarisnummering voor dit archief, bekeken op 1 november 2013.

¹¹ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 172-173, 175, 183.

¹² Ibid., 190-191, 193.; NIOD, archief 102 DVK, 47, notulen van de Departementsraad, 20 maart 1942.

¹³ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 184.

van het muzikaleven. Ook al moest hij een Duitse opdracht uitvoeren, zijn ogen bleven gericht op het culturele belang van de orkesten.

Zoals Goverts in zijn toespraak aankondigde, wilde hij een sanering doorvoeren bij de orkesten. In juni 1941 berichtte Goverts de orkesten dat het CBO, Centraal Bureau voor het Orkestwezen, was opgericht dat zich ging bezig houden met de financiële administratie. Het CBO zou onder het Muziekgilde vallen en ging de plannen voor de orkestsalariering uitwerken. Het bureau adviseerde om de salarisregeling per 1 september 1941 in te stellen, maar dit was pas een maand later mogelijk. Goverts vond echter dat de orkestleden niet zo lang konden wachten en zorgde ervoor dat de gehuwden f 130,- en ongehuwden f 115,- salaris kregen in juni.¹⁴

Op 16 november organiseerde Goverts een persconferentie, waar hij uitleg gaf over de nieuwe salarisregeling, die met terugwerkende kracht vanaf 1 oktober van kracht ging. De orkesten werden in verschillende klassen verdeeld, waarbij elke klasse een ander minimumsalaris had:

Klasse	Orkest	Minimumsalaris per maand	Aantal musici
1	Residentie-Orkest	f 183	79
2	Rotterdams Philharmonisch Orkest, Utrechts Stedelijk Orkest	f 166	66
3	Groningse Orkest-Vereniging, Haarlemse Orkest-Vereniging, Arnhemse Orkest-Vereniging, Maastrichts Stedelijk Orkest	f 150	56

Goverts vermeldde dat dit een voorlopige indeling was. Binnen de klassen kregen orkestleden een hoger salaris aan de hand van hun prestaties. Het Concertgebouworkest kreeg geen nieuwe salariering, aangezien de bestaande salariering hoger was dan de nieuwe. Het verschil in salaris werd gedeeltelijk gewonnen door het geven van concerten voor de Nederlandse Omroep en gedeeltelijk door subsidies van de overheid. De nieuwe salarisregeling bracht wel enkele voorwaarden met zich mee, namelijk dat belangrijke beslissingen in overleg met het DVK genomen moesten worden, 20 à 30 procent van het concertprogramma uit muziekstukken van

¹⁴ Ibid., 255-256, 259.

Nederlandse componisten moest bestaan, er meer Nederlandse solisten uitgenodigd moesten worden, de repetities niet meer uren mochten duren en dat de orkestleden maar in één orkest mochten spelen. Met de nieuwe regeling gaf de overheid 300 procent meer subsidie en kregen sommige orkestleden 200 of 300 procent meer salaris dan voorheen.¹⁵

Dit was een slimme zet van Goverts. Zowel Goverts als de orkestleden wilden deze nieuwe salarisregeling, waardoor hij in de positie kwam om voorwaarden aan de salariëring te koppelen. Door deze voorwaarden kon hij invloed uitoefenen op de orkesten en hun repertoires, zoals het verhogen van het aantal Nederlandse composities. Goverts vond het belangrijk dat Nederlandse muziek ten gehore gebracht werd en vond dat Nederlanders Nederlandse muziek voor Nederlanders moesten componeren. In juli 1942 stuurde hij een lijst met Nederlandse composities naar de dirigenten. Hij voegde eraan toe dat er op elk concert Nederlandse muziek te horen moest zijn en niet alleen af en toe op Nederlandse avonden. Ondanks dat het percentage Nederlandse composities een voorwaarde van de salariëring was, voldeden de orkesten niet aan dit percentage en Goverts moest ze telkens weer vertellen dat ze meer Nederlandse muziek moesten spelen. Ook zette hij zich in voor een vernieuwing van programmakeuze, waarbij hij de dirigenten verzocht meer eigentijdse muziek op de programma's te zetten, alsook minder bekende werken van bekende componisten en goede werken van onbekende componisten. Daarnaast zette Goverts zich in om het aantal Nederlandse solisten en dirigenten te verhogen, door bijvoorbeeld lijsten met namen naar de orkesten te sturen. Hij kreeg echter ook opdracht van het Rijkscommissariaat om de orkesten ertoe te zetten Duitse solisten uit te nodigen.¹⁶

Goverts kon zijn idee over het Nederlandse repertoire uitvoeren, maar moest tegelijkertijd een Duits idee uitvoeren. Er mochten vanaf juli 1941 geen muziekstukken van Joodse, Russische, Engelse, Poolse en Amerikaanse componisten uitgevoerd worden en Goverts moest erop toezien dat deze stukken ook daadwerkelijk niet gespeeld werden. Van alle concertprogramma's moesten drie weken van tevoren twee kopieën worden opgestuurd naar het DVK, waarvan er één naar het Rijkscommissariaat werd

¹⁵ Auteur onbekend, "De sanering van Nederlands orkestwezen," *Het volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 19 november 1941, bekeken op 23 oktober 2013, <http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A011118044%3Ampg21%3Ap007%3Aa0149.>; Auteur onbekend, "Saneering van het orkestwezen," *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 19 november 1941, bekeken op 23 oktober 2013, <http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010380185%3Ampg21%3Ap003%3Aa0076.>

¹⁶ Leo Samama, *Nederlandse muziek in de 20-ste eeuw* (Amsterdam: Amsterdam University Press-Salomé, 2006), 174-175, 178.; Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 209-210, 218.

gestuurd. Doordat het Rijkscommissariaat een kopie van de concertprogramma's kreeg, viel het de Duitsers op dat er meer Franse muziek gespeeld werd. De keuze voor meer Franse composities kwam voort uit de eerder genoemde verboden composities, maar ook hier moest een eind aan komen.¹⁷

Er waren meerdere vacatures vrijgekomen in de orkesten, onder andere door de arisering en door het minimum aantal musici per orkest. Tegelijkertijd waren er werkloze musici die bijgeschoold moesten worden om in een orkest te kunnen spelen. Daarom werd op initiatief van Goverts op 26 mei 1942 op kosten van de staat het Centraal Orkest opgericht met Toon Verhey als directeur. Na vele aanmeldingen werden ruim vijftig musici uitgekozen om in het Centraal Orkest bijgeschoold te worden. Velen van hen verlieten dit orkest snel, omdat ze een baan aangeboden kregen en anderen vulden de vrijgekomen plaatsen weer op.¹⁸

Goverts zorgde dat er genoeg geschoolde musici waren om de orkesten mee te vullen, maar toen berichtten de Duitsers op 29 april 1943 dat de Nederlandse militairen die in 1940 waren vrijgelaten in krijgsgevangenschap zouden worden genomen en op 7 mei 1943 dat mannen met de leeftijd 18 tot 35 voor arbeidsinzet naar Duitsland moesten. Goverts had er veel voor gedaan om het orkestleven op een goed niveau te laten blijven functioneren en nu zouden er door deze maatregelen 140 musici uit de orkesten verdwijnen. Hij deed er alles aan om te proberen om dit niet door te laten gaan. Vele brieven stuurde hij naar Bergfeld van het Rijkscommissariaat, met de vraag of de oud-militairen vrijstelling konden krijgen, aangezien ze onmisbaar waren in de orkesten. Hij slaagde hierin, in juni hadden de meesten vrijstelling gekregen, onder voorwaarde dat ze een loyaliteitsverklaring tekenden. Goverts kon niet zorgen dat de musici die in aanmerking kwamen voor arbeidsinzet vrijstelling kregen, maar hij kon wel meebepalen waar deze mannen terecht kwamen. Hij had geregeld dat hij twee orkesten zou opheffen, om zo de andere orkesten te sparen en toch aan het aantal voor de arbeidsinzet te kunnen voldoen. Het Utrechts Stedelijk Orkest en de Haarlemse Orkest-Vereniging werden opgeofferd, waarbij de meesten van het eerstgenoemde orkest in het orkest van het *Reichsrundfunk*, op de radio, konden spelen en de meesten van het laatstgenoemde orkest opgenomen werden in verschillende orkesten. Zo had Goverts er voor gezorgd dat deze mogelijke problemen een goede afloop hadden.¹⁹

¹⁷ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 203-206.

¹⁸ Auteur onbekend, "Gebrek aan goed geschoolde orkestmusici," *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 9 september 1942, bekeken op 24 oktober 2013, <http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010020400%3Ampg21%3Ap005%3Aa0082>.

¹⁹ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 282-288.

Uit het bovenstaande blijkt dat Goverts voor een deel zijn eigen ideeën kon uitvoeren, waarbij hij altijd voor ogen had wat het beste voor de orkesten en het culturele leven was. Daarnaast moest hij opdrachten van de Duitse machten uitvoeren.

Goverts daden tijdens de Tweede Wereldoorlog: jazz-, dans- en amusementsmuziek

Goverts hield zich niet alleen met het symfonische orkestleven bezig, maar ook met de overige muziek in Nederland. Hij was niet zo te spreken over het niveau van verschillende soorten muziek, waaronder jazz. In augustus 1940 schreef Goverts naar aanleiding van het achtste Jazzwereld-feest dat de muziek zeurderig was, geen inhoud had en dat het net als cocaïne was, waardoor mensen goede muziek niet meer konden waarderen. Hij vond het prima dat het sensuele in de jazz bij andere volken normaal was, maar vond dat de westerse cultuur hier boven stond. Ook had Goverts kritiek op de muziek die op de radio te beluisteren was. Er was een aparte afdeling Radio- en Filmwezen, waardoor hij geen maatregelen nam tegen de radiomuziek. Toch wilde hij zijn invloed als afdelingshoofd Muziek inzetten en dit deed hij door zijn mening te geven, waar ook naar geluisterd werd.²⁰

Het openbare amusementsmuziekleven viel wel onder Goverts. Bij het symfonische muziekleven was het makkelijker om er controle op te hebben, doordat het duidelijk was welke orkesten er waren; door de nieuwe salarisregeling moesten de orkesten zich aan bepaalde voorwaarden houden. Bij het amusementsmuziekleven was dit ingewikkelder, doordat er vele ensembles en orkesten waren en er geen duidelijke kaders waren van wat er muzikaal gezien wel en niet geoorloofd was. In eerste instantie pleitte Goverts voor de afschaffing van alle dans- en amusementsorkesten die bestonden uit amateurs, aangezien zij vaak verboden muziek speelden en voor politieke rellen zorgden²¹. Later maakte Goverts een wijziging aan in zijn voorstel van september 1942, waarin hij zei dat hij alleen de dansorkesten wou afschaffen die concerten gaven. Op 5 september 1942 had Goverts een dans- en amusementsorkestenbesluit klaar liggen, waarin stond dat alle dans- en amusementsorkesten een vergunning moesten hebben om op te mogen treden. Goedewaagen zou deze vergunning verstrekken, zowel aan amateurs als geschoolde muzikanten. Aan deze vergunning zaten voorwaarden vast, waarvoor Goverts zich tot Van Steensel van der Aa richtte, die veel kennis over jazz en

²⁰ Kees C.A.T.M. Wouters, *Ongewenschte muziek* (Den Haag: Sdu Uitgevers, 1999), 237-238, 263.

²¹ De bezoekers maakten anti-Duitse protesten van de optredens.

het Nederlandse jazzleven bezat. In de opgestelde voorwaarden stond dat 'negroïde' elementen verboden waren, alsook elementen die ver van de Europese muziek vandaan stonden, waardoor jazz verboden werd. Deze elementen werden uitgebreid beschreven in de voorwaarden. Om de vergunning te verkrijgen moesten de orkestleiders de voorwaarden lezen, een formulier ondertekenen, het repertoire opsturen en de gegevens van de orkestleden vermelden. Zo had Goverts het voor elkaar gekregen om net als in het symfonische orkestleven voorwaarden voor het musiceren te handhaven en hiermee controle op het muziekleven uit te oefenen. Dit bleek in de praktijk echter niet zo makkelijk, er bleef verboden muziek gespeeld worden. De stijlvergunning van het DVK was niet de enige vereiste om te mogen musiceren, er moest bijvoorbeeld ook een vergunning aan de politie worden gevraagd. Goverts besloot in januari 1943 daarom dat de politie pas een vergunning mocht verlenen als er schriftelijk aangetoond kon worden dat het DVK toestemming verleende voor het muziekprogramma.²²

Er werd niet alleen op de inhoud van de muziekprogramma's gecontroleerd, maar ook op de namen van de orkesten. Op 12 januari 1942 stuurde Goverts een conceptversie van een verbod op buitenlandse namen en schuilnamen naar S.M.S. De Ranitz. Dit verbod was echter niet nodig, aangezien er drie dagen later een telexbericht van de Duitse persafdeling kwam, waarin stond dat er geen Engelse namen meer in de kranten mochten verschijnen. Goverts stond niet toe dat Engelse namen Nederlands gespeeld werden, zo mochten de Ramblers niet doorgaan als de Remblers.²³

De arisering van het amusementsmuziekleven verliep anders dan die van het symfonische muziekleven en Goverts speelde hier geen grote rol in. Bij de symfonische orkesten was precies bekend welke leden meespeelden, bovendien moesten ze allemaal een ariërverklaring ondertekenen. Op 15 september 1941 werd door het Rijkscommissariaat bekend gemaakt dat Joden niet meer in het openbaar op mochten treden. Dit betekende dat Joden geen concerten meer mochten bezoeken, maar ook dat Joden niet meer in het openbaar mochten musiceren. Het amusementsmuziekleven was niet zo overzichtelijk en in de tijd voor de Kultuurkamerverordening waren er nog geen ariërverklaringen die ondertekend moesten worden. Goverts was hier niet degene die

²² Ibid., 328-329, 335-336, 342.; NIOD, archief 102 DVK, 1184, Toelichting ter motiveering van het verbod van dans- en amusementsorkesten.; Ibid., 1184, Besluit van den secretaris-generaal van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, betreffende dans- en amusementsorkesten – Dans en amusementsorkestenbesluit 1942 (ontwerp), 5 september 1942.; Ibid., 2544, Voorwaarden verbonden aan het verlenen van een vergunning voor dans- en amusementsmuziek.

²³ Wouters, *Ongewenschte muziek*, 313, 316.; NIOD, archief 102 DVK, 2664, nota voor het hoofd der afdeling Kabinet en Juridische Zaken, met bijgevoegd ontwerp persbericht, 12 januari 1942.

de arisering moest uitvoeren en overzien, maar hij onderzocht wel af en toe of er Joodsche musici in de amusementsorkesten zaten.²⁴

In mei 1944 was er nog steeds geen volledige controle op het amusementsmuziekleven, ondanks de voorwaarden die gesteld waren aan de vergunningen. Dit blijkt uit een persconferentie van Goverts, waar hij zegt dat de amusementsmuziek gezuiverd moet worden van 'negerse' invloeden. Goverts wist dat er nog steeds veel verboden muziek werd gespeeld en probeerde hier verandering in te brengen door het dans- en amusementsorkestenbesluit te veranderen. Hij stelde in juli 1944 voor dat de vergunningen voortaan door de president van de Nederlandsche Kultuurkamer verstrekt werden en dat de oude straffen in geval van overtreding vervangen zouden worden door eerst een waarschuwing en vervolgens de toepassing van het tuchtrecht. Op 5 september 1944, Dolle Dinsdag, vluchtten veel ambtenaren naar Groningen, vanwege de geruchten dat Nederland snel bevrijd zou worden. Op 18 september vluchtte ook Goverts naar Groningen en dirigent Smedes, die in Den Haag gebleven was, nam zijn werk over. Er was niet veel werk te doen, aangezien het muziekleven nu vrijwel stil lag, door de oorlogsomstandigheden kon er vrijwel niet opgetreden worden. Door inkrimping van het personeel werd Goverts benoemd tot afdelingshoofd Cultuur. Hij probeerde door te werken vanuit Groningen, maar er was vrijwel geen contact mogelijk tussen Den Haag en Groningen. Op 5 mei werd Nederland bevrijd van de bezetters en waren Goverts werkzaamheden voorbij.²⁵

Goverts heeft geprobeerd om controle te krijgen over het amusementsmuziekleven, maar is hier niet volledig in geslaagd. Ondanks dat muziekprogramma's door het DVK gecontroleerd moesten worden, werd er nog veel verboden muziek, zoals Amerikaanse, gespeeld. Het dans- en amusementsorkestenbesluit was zijn idee, verder heeft Goverts niet veel eigen ideeën uitgevoerd in het amusementsmuziekleven. Hij kwam met het idee om buitenlandse namen te verbieden, maar iemand anders was hem al voor om hier een verbod op te maken. Hij had geen macht over de radiomuziek en was niet verantwoordelijk voor de arisering, toch had hij hier inbreng in door zijn functie als afdelingshoofd Muziek.

²⁴ Auteur onbekend, "Optreden van joden in het openbaar," *De Telegraaf*, 15 september 1941, bekeken op 30 oktober 2013, [http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110583530%3Ampg21%3Ap001%3Aa0005.](http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110583530%3Ampg21%3Ap001%3Aa0005.;); Wouters, *Ongewenschte muziek*, 285.

²⁵ Auteur onbekend, "Nederlandsche muziekcultuur," *De Telegraaf*, 12 mei 1944, bekeken op 30 oktober 2013, [http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110584407%3Ampg21%3Ap002%3Aa0043.](http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110584407%3Ampg21%3Ap002%3Aa0043.;); Wouters, *Ongewenschte muziek*, 367-371.

Conclusie

De hypothese dat Jan Goverts in de Tweede Wereldoorlog tot op zekere hoogte een pion voor de Duitsers was, maar dat hij ook goede dingen voor het Nederlandse muziekleven heeft gedaan, blijkt te kloppen. Er was een aantal Duitse ideeën die Goverts uit moest voeren, waaronder de arisering van de symfonische orkesten, het verhogen van de uitnodigingen aan Duitse solisten, het verbieden van muziek van landen waarmee Duitsland in oorlog was en het aantal mannen voor de arbeidsinzet leveren. Hij heeft niet alleen maar Duitse opdrachten uitgevoerd, maar ook een aantal van zijn eigen ideeën, zoals het invoeren van een nieuwe salarisregeling, het verhogen van het aantal uitgevoerde Nederlandse composities en het invoeren van het dans- en amusementsorkestenbesluit. In het academisch debat wordt er nagedacht of personen die aan de Duitse zijde stonden tijdens de oorlog goed of slecht waren, maar dit is niet makkelijk vast te stellen. Het is duidelijk dat Goverts goede daden voor het Nederlandse muziekleven heeft verricht, zoals het instellen van de nieuwe salarisregeling. Deze regeling werd na de oorlog voortgezet.²⁶ Hieruit blijkt dat men na de oorlog inzag dat sommige van Goverts daden goed waren geweest.

Ondanks de goede daden die Goverts heeft verricht, is het duidelijk dat Goverts tot op zekere hoogte een pion voor de Duitsers was. Hij was niet alleen maar een pion, aangezien hij ook zijn eigen inbreng had, zelfs bij de opdrachten die hij voor de Duitsers moest uitvoeren. Toen hij de Joodse orkestleden moest verwijderen, zorgde hij ervoor dat zij de mogelijkheid hadden om in het Joodsch Symphonie-Orkest te spelen, dat op zijn initiatief opgericht was. Van de Joodse musici uit de symfonische orkesten is 50 procent levend uit de oorlog gekomen, terwijl dit voor maar 25 procent van alle Nederlandse Joden gold.²⁷ Toen er vele open plekken in de orkesten ontstonden, zorgde hij ervoor dat deze plekken gevuld werden, door het Centraal Orkest op te richten.

Het is lastig om te zeggen of Goverts goed of slecht was; wat echter wel gezegd kan worden over zijn rol tijdens de Tweede Wereldoorlog is dat hij tot op zekere hoogte een pion voor de Duitsers was, maar ook goede dingen voor het Nederlandse muziekleven heeft gedaan.

²⁶ Micheels, *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*, 324.

²⁷ Pauline Micheels, "Het Nederlandse muziekleven tijdens de Duitse bezetting," in *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, redacteur Louis Peter Grijp. (Amsterdam: Amsterdam University Press-Salomé, 2001), 643.

Bibliografie

Auteur onbekend. "De sanering van Nederlands orkestwezen." *Het volk: dagblad voor de arbeiderspartij*, 19 november 1941. Bekeken op 23 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A011118044%3Ampg21%3Ap007%3Aa0149>.

Auteur onbekend. "Departement van Volksvoorlichting en Kunsten." *De Tijd:*

godsdienstig-staatkundig dagblad, 15 februari 1941. Bekeken op 15 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010492844%3Ampg21%3Ap009%3Aa0227>.

Auteur onbekend. "Gebrek aan goed geschoolde orkestmusici." *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 9 september 1942. Bekeken op 24 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010020400%3Ampg21%3Ap005%3Aa0082>.

Auteur onbekend. "Nederlandsche muziekcultuur." *De Telegraaf*, 12 mei 1944. Bekeken op 30 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110584407%3Ampg21%3Ap002%3Aa0043>.

Auteur onbekend. "Optreden van joden in het openbaar." *De Telegraaf*, 15 september 1941. Bekeken op 30 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A110583530%3Ampg21%3Ap001%3Aa0005>.

Auteur onbekend. "Saneering van het orkestwezen." *De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad*, 19 november 1941. Bekeken op 23 oktober 2013.

<http://kranten.kb.nl/view/article/id/ddd%3A010380185%3Ampg21%3Ap003%3Aa0076>.

Berkel, Benien van. *Tobie Goedewaagen (1895-1980)*. Amsterdam: De bezige bij, 2013.

Goverts, Jan. "De taak van de Radiocritiek." *Caecilia en De muziek*, 1 november 1934.

Bekeken op 9 oktober 2013.

<http://tijdschriften.kb.nl/nl/view/index/query/caecilia/coll/dts/image/dts%3A2539002%3Ampg21%3A0029/page/2/maxperpage/10/facets/alternativeFacet%3DCaecilia+en+De+muziek/sortfield/dateasc/objectsearch/goverts>.

Goverts, Jan-Govert. *De toekomst van den toonkunstenaar*. Hilversum: Lispet, 1941.

Micheels, Pauline. "Het Nederlandse muzikleven tijdens de Duitse bezetting." In *Een muziekgeschiedenis der Nederlanden*, redacteur Grijp, Louis Peter, 636-643.

Amsterdam: Amsterdam University Press-Salomé, 2001.

Micheels, Pauline. *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk*. Zutphen: Walburg Pers, 1993.

Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam, archief 102, Departement van Volksvoorlichting en Kunsten.

Samama, Leo. *Nederlandse muziek in de 20-ste eeuw*. Amsterdam: Amsterdam University Press-Salomé, 2006.

Wouters, Kees C.A.T.M. *Ongewenschte Muziek*. Den Haag: Sdu Uitgevers, 1999.